

Ton Kusters

SPRACHDIDAKTIK, NEUE PERSPEKTIVEN UND UNTERRICHTSVORSCHLAGE

Als je op zo'n manier iets aan grammatica wil doen, dat taalgebruikers er iets aan hebben, kun je heel wat suggesties vinden in het boekje *Sprachdidaktik*.

In een tiental opstellen proberen de auteurs (vaak praktische) voorstellen te doen voor taalreflectie, die iets oplevert voor de taalbeheersing van leerlingen. *Sprachdidaktik* heeft qua opzet vier aantrekkelijke aspecten:

- het lijkt me zinvol om na te gaan wat je aan taalbeschouwing kunt doen in dienst of als onderdeel van taalbeheersing;
- de auteurs proberen alleen van linguïstische theorie gebruik te maken, voor zover didactische uitgangspunten dat rechtvaardigen (niet alle auteurs slagen trouwens daarin);
- die theorie wordt erg helder uitgelegd (het is nodig om een inleiding over pragmalinguïstiek te lezen voordat je de voorstellen voor taalbeschouwing op pragmalinguïstische grondslag kunt begrijpen);
- in de meeste opstellen komen óf praktische voorstellen voor lessen óf verslagen van praktijkervaringen aan bod.

Sommige auteurs slagen in die opzet niet helemaal. H. Schüwer, *Dialektbedingte Schulschwierigkeiten*, en P. Conrady, *Grundzüge von Wahrnehmungen und lernen bei Kindern* bespreek ik niet omdat ze er in geen enkel opzicht aan voldoen en omdat ze *Moer*-lezers waarschijnlijk niets nieuws te bieden hebben.

K.-P. Klein (*Didaktische Aspekte einer Theorie des sprachlichen Handelns*) schetst overzichtelijk het theoretisch kader waarin de meeste voorstellen passen. Uitgangspunt voor taalreflectie is verbetering van communicatie waarin (1) maatschappelijke factoren en (2) intenties van taalgebruikers een grote rol spelen, terwijl (3) het slagen van communicatie niet moet worden afgemeten aan materialistische effectiviteits-criteria. Als leerlingen hun eigen taal analyseren, kunnen ze proberen aan hun communicatie iets te verbeteren.

Als hulpmiddel bij die analyse wil Klein inzichten uit de taalhandelingstheorie gebruiken (inzichten die hij helder uitlegt). Hij verbindt die theoretische aspecten met een reeks onderwijsdoelstellingen, zodat duidelijk wordt wat je aan taalhandelingen moet analyseren met welke doelstelling. Enige van zijn doelstellingen zijn echter nogal schools-functioneel en de relatie met taalbeheersing is dan moeilijk te leggen (het is mij bijvoorbeeld niet duidelijk waarom leerlingen in het algemeen het vaststellen van illocuties van willekeurige taalhandelingen zouden moeten oefenen). Daarbij valt op dat de leerlingen vooral talige aspecten moeten analyseren; de voor communicatie belangrijke sociale factoren blijven buiten schot. Twee stappen in de analyse met bijbehorende leerdoelen zijn bijvoorbeeld:

- beslissing over reactiehandeling (leerdoel: talige middelen afstemmen op de communicatieve en situatieve samenhang); en
- reeksen taalhandelingen bekijken (leerdoel: de relatie tussen taalhandelingen herkennen en kunnen aanbrengen).

Deze analyses lijken mij erg moeilijk als je de sociale factoren niet bekijkt en zo taal los maakt van de maatschappelijke werkelijkheid.

In het opstel *Spracherwerb und Sprachdidaktik* van L. Hoffmann komen de gespreksregels van Grice aan de orde. Hoffmann stelt voor om in taalbeschouwingslessen ook in te gaan op de overtredingen van deze regels:

- geef zo weinig informatie, dat je juridisch niet te pakken bent;
- lieg altijd als dat jouw partij voordeel kan brengen;
- wantrouw steeds je gesprekspartner;
- zeg nooit alles wat je weet.

Zo'n analyse lijkt me voor leerlingen niet alleen leuk, maar ook nuttig (als je daarbij wel ingaat op de maatschappelijke en situationele omstandigheden).

W. Gewehr, samensteller van de bundel, geeft in *Brauchen wir eine neue Grammatikkonzeption?*

een uitgewerkt voorstel voor taalbeschouwing, waarin aan de orde komen:

- 1 analyse van reeksen taalhandelingen
- 2 analyse van aspecten van aparte taalhandelingen

3 analyse van de gebruikte taalmiddelen.

De laatste analyse wordt opgehangen aan:

- de vorm waarin de zin staat (gebiedend, aanvoegend, etc.);
- expliciete performatieve werkwoorden;
- modale werkwoorden;
- passieve vorm;
- illocutieve bijvoeglijke naamwoorden;
- modale bepalingen.

Hij gaat helaas niet in op hoe je in de klas deze drie niveaus van analyse overzichtelijk met elkaar kunt verbinden. Een modale bepaling die in de ene reeks taalhandelingen op een bepaalde intentie van de taalgebruiker duidt, kan in een andere reeks taalhandelingen een heel andere werking hebben. Hij legt trouwens wel helder uit wat reeksen taalhandelingen zijn.

H. Frankenberg (*Didaktische Aspekte der Argumentationstheorie*) richt zich in zijn taalbeschouwingsvoorstel op argumentatie in gesprekken. Hij gaat uit van ervaringen die leerlingen opdoen, als ze in gesprekken niet tegen de argumentatie van volwassenen opkunnen doordat:

- de tegenstrijdigheid tussen de centrale beweringen niet helder uitgewerkt wordt;
- de interactie-partners in rigide vorm aan hun rol-identiteit (institutie) vasthouden;
- één van de gespreksdeelnemers niet goed kan problematiseren;
- institutionele normen niet in acht worden genomen.

Hij analyseert een protocol waarin leerlingen zelf klachten over school bespreken en geeft aan op welke manier een dergelijk gesprek en analyse voor leerlingen zinvol kan zijn. Frankenberg gaat van leerlingen-problemen uit en geeft leuke voorbeelden. De analyse is niet al te ingewikkeld en hij kiest voor zijn analyses leerlingentaal in voor leerlingen relevante situaties uit.

Sprache im Alltag van H.-D. Kühler is nogal theoretisch. Het belangrijkste van zijn overzicht is vooral, dat hij wijst op het gevaar dat ook taalhandelings-theorie zich richt op geïdealiseerde uitingen, losgemaakt van de reeks taalhandelingen en situationele en maatschappelijke verschijnselen. Zo staat niet vast dat een leerling die volgens de normen van Frankenberg goed argumen-

teert niet naar bed hoeft als hij zijn moeder of vader ervan probeert te overtuigen, dat hij beter wat langer op kan blijven (die hebben namelijk meer macht).

Het begrijpen van teksten op basis van taalbeschouwing wordt door L. Hoffmann en K.-P. Klein behandeld in *Lernziel: Texte verstehen*. Zij leggen eerst uit welke twee niveaus van begrip zij belangrijk vinden:

- het begrijpen van informatie; en
 - het begrijpen van de intentie van de schrijver.
- Zij stellen voor beide niveaus analysevragen voor en geven een uitvoerig voorbeeld van een analyse aan de hand van een stukje uit Roodkapje. Ze proberen leerlingen door middel van de analyse communicatieve vaardigheden te geven om zich tegenover persuasieve teksten teweer te stellen. B. Engelen (*Aufbauprinzipien wissenschaftlicher Grammatiken und der Aufbau des Grammatikunterrichts*) gaat na welke elementen uit een wetenschappelijke grammatica voor leerlingen moeilijk zijn. Zinsontleding met indeling in 'onderwerp', 'lijdend voorwerp', etc., is moeilijk omdat deze meer formeel dan inhoudelijk is. Hij gaat vervolgens na aan welke grammaticale elementen leerlingen het meest kunnen hebben en komt zo tot andere categorieën zoals: 'plaatsbepaling', 'tijdsaanduiding', 'reden', 'instrument'. Grammatica-onderwijs zou met deze categorieën moeten beginnen. Hij geeft naast een uitgewerkt voorstel ook de nadelen van zijn werkwijze aan. J. Janning tenslotte bespreekt spiegel oefeningen (*Zur Didaktik und Methodik der kontrollierten Dialogs*). Deze oefening wordt niet alleen als luisteroefening gebruikt; leerlingen moeten er ook beter door leren hun gedachten onder woorden te brengen (hij noemt dat het taal-denk-vermogen). Hij onderscheidt verschillende fasen in het leerproces en geeft daarbij verschillende oefeningen (een gesprekspartner moet voordat hij zelf iets toevoegt aan het gesprek eerst de bijdrage van de vorige spreker uitvoerig herhalen, óf zo kort mogelijk herhalen, óf selectief herhalen, etc.). Uit zijn ervaringen met spiegel oefeningen geeft hij voor- en nadelen. Juist omdat het taalbeschouwelijke element in zijn voorstellen ontbreekt, verwacht ik zelf niet zoveel van deze oefeningen voor verbetering van taalbeheersing in reële situaties.

Sprachdidaktik gaat op verschillende aspecten van taalbeheersing in (dagelijkse gesprekken voe-

ren, argumenteren, teksten begrijpen) waarbij veel van de praktische voorstellen redelijk zouden kunnen passen in normaal-functioneel onderwijs. Hoofdpunten van kritiek zijn:

— sommige auteurs weten niet aannemelijk te maken dat hun voorstellen voor taalbeschouwelijke activiteiten niet gebaseerd zijn op het bestaan van een linguïstische theorie maar op didactische uitgangspunten (wetenschappelijke volledigheid wint het soms van didactische idealen);

— taalbeschouwing is voor een deel ook werkelijkheidsbeschouwing; ze verdiepen zich niet in de maatschappelijke achtergronden van leerlingen of de situaties waarin die communiceren en maken zo taal teveel los van de werkelijkheid. Desondanks toch een interessante reader.

W. Gewehr (Hrsg.) *Sprachdidaktik. Neue Perspektiven und Unterrichtsvorschläge* Düsseldorf, Schwann, 1979, 176 pag.

*Hoe kom je achter de werkelijke
leerbehoefte van je leerlingen?*

*Dat kun je te weten komen
op zaterdag 15 november!
(Zie pagina 1.)*